

Wandelen met Jeroen Bosch

Rondwandeling Dijkermaten

- **Periode: jaren 1361-1664**
- **Startpunt: jaarpaal 1361 (hoek Oude Deventerweg/Oosterveldsweg, Holten)**
- **Lengte: 10,5 km**

Gebruiksaanwijzing

- Getallen verwijzen naar de jaartallen op de paaltjes.
- Letters verwijzen naar de zijde van de informatiekubus: R = regionale gebeurtenissen; N = Nederland; E = Europa; W = overige werelddelen.
- Scan onderweg QR-codes voor filmpjes e.d.

Bewegwijzering

Wit-paarse bordjes geven de looprichting aan. De bordjes zijn vaak bevestigd aan lantaarn- en straatnaampalen.

Podcast

Tip! Beluister voor je op pad gaat de podcast bij deze rondwandeling. Dan krijg je in het kort te horen wat er in deze periode gaande is. Dat maakt het gemakkelijker om gebeurtenissen die je onderweg tegen komt in die tijd te plaatsen. De podcast staat op de website van het Wereldtijdpad: zie pagina van deze rondwandeling.

[Tijd van rondwandeling Dijkermaten](#)

Even voorstellen...

Ik ben Jeroen Bosch. Thuis noemden ze me Joen. Zelf signeerde ik mijn schilderijen met Jheronimus Bosch. Ik overdrijf niet als ik zeg dat ik wereldberoemd ben. Hoe dat zo gekomen is, vertel ik je onderweg.

1377-R Uitvinder Middelbare school

Ik ben Johannes Cele uit Zwolle erg dankbaar. Hij bedacht namelijk het type onderwijs dat later ook in mijn woonplaats 's-Hertogenbosch werd gegeven. Mijn vader had genoeg geld om mij bij de school aan te melden. Ik heb er mijn hele verdere leven veel plezier van gehad.

1381-N+E Pest

Ik leefde in een tijd die men later de middeleeuwen is gaan noemen. Om precies te zijn: in het laatste stuk van de middeleeuwen. Dat is de periode tussen ongeveer 1270 en 1500.

Je denkt misschien dat jij in een crisistijd leeft. Geloof me, van de late middeleeuwen word je ook niet vrolijk: misoogsten, dus veel hongersnood, verder veel lange, bloedige oorlogen en niet vergeten de 'Zwarte Dood'... Een derde van de bevolking kwam daarbij om. Het was bar en boos.

Utrecht (de toren zit nog aan de kerk vast!)

1382-N Dom

Natuurlijk is het niet alleen kommer en kwel. Er gebeuren ook wel dingen waar mensen blij van worden. In Utrecht bijvoorbeeld vierden ze dit jaar groot feest.

Amsterdam rond 1400

1400-N Dorp Amsterdam

Je moet weten dat ons land er in mijn tijd heel anders uitziet. Er wonen amper een miljoen mensen. Het land is leeg met hier en daar een plukje boerderijen of een stad. Dordrecht, de belangrijkste handelsstad uit mijn tijd telt bijvoorbeeld maar 6500 inwoners. En Amsterdam... nog geen 3000!

Het verdronken land van de Grote Waard i

1421-N Ramp

Ik zei het al: geen vrolijke tijd. Veel rampspoed. Neem nou die verschrikkelijke toestanden op 19 november van dit jaar. Niet ver van mijn geboortestad 's-Hertogenbosch breken de dijken door. De hele Grote Waard loopt vol. Duizenden mensen

Wereldtijdpad Rijssen-Holten / Rondwandeling Dijkermaten/ Thema: Wandelen met Jeroen Bosch

verdrinken. De Biesbosch ontstaat. Eerlijk is eerlijk, de bewoners hebben het ook wel een beetje aan zichzelf te danken, maar toch....

1437-N Den Bosch

's-Hertogenbosch is voor deze tijd een grote stad. Het ligt in het gebied waar tot voor kort de hertog van Brabant de baas was. (Nederland bestaat nog niet!) Zeven jaar geleden stierf de hertog zonder te zijn getrouwd. Daarom is nu Filips de Goede, de hertog van Bourgondië, de baas.

De Bosschenaren krijgen te maken met nieuwe regels voor het ijken van maten en gewichten, het schoonmaken van straten en de varkens in de stad. Die mogen voortaan alleen vrij loslopen met een ring door hun neus, 's winters niet meer dan twee en 's zomers maximaal drie uur en bovendien niet langer dan één uur achter elkaar. Een heel gedoe om dat allemaal in de gaten te houden.

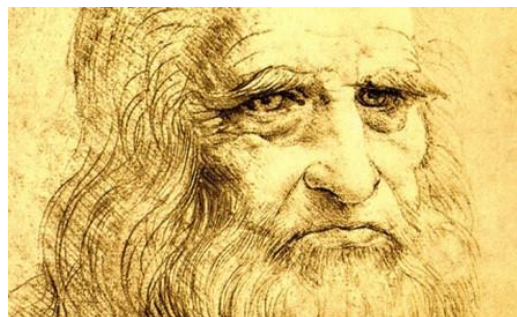
In de stad lopen ook 'heilige varkens' rond. De opbrengst van deze varkens die wèl onbepert hun kostje bij elkaar mogen scharrelen, is bestemd voor de kloosters in de stad.

Christoffel Columbus (1451-1506)

1451-E Tijdgenoot (1)

Er zijn meer mensen uit mijn tijd die wereldberoemd werden. De man die op dit schilderij staat afgebeeld werd in Genua geboren. Wie heeft niet van hem gehoord!

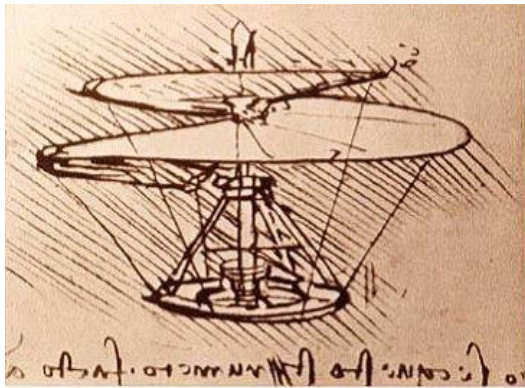

Leonardo da Vinci (1452-1519)

1452-E Tijdgenoot (2)

Nog een tijdgenoot. Zijn wieg staat in Italië. Een briljante collega. Minstens zo creatief als ik. Wat die man niet allemaal heeft bedacht.

Wat vind je bijvoorbeeld van deze uitvinding?
Leonardo was zijn tijd echt ver vooruit!

Sint Jan in 's-Hertogenbosch

1458-N Sint Jan

Eeuwenlang hebben ze aan de grote kerk van Den Bosch gebouwd. Eindelijk is-ie klaar.

Het huis waarin Jeroen Bosch opgroeide

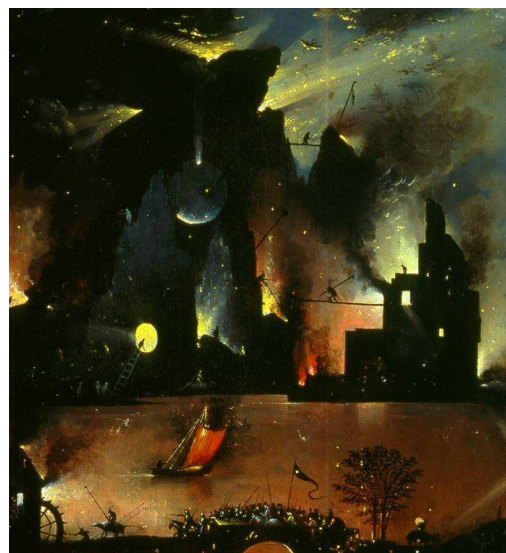
Sint Jan – Luchtbogen met beeldjes

Ik ken het gebouw als geen ander, want ik kom er vrijwel dagelijks voor de mis. Als je omhoog kijkt zie je op de luchtbogen beeldjes van soms wonderlijke figuren zitten. Die hebben me vast geïnspireerd bij het maken van mijn schilderijen. Die zitten namelijk ook vol met de meest wonderlijke figuren.

1453-N Geboren

Vraag je je af in welk jaar ik zelf geboren ben? Een beetje raar misschien, maar dat weet niemand meer precies. Ik houd het zelf op 1453. Waarschijnlijk werd ik geboren in het huis van mijn grootvader Jan van Aken. Zijn achternaam herinnert aan het feit dat mijn familie oorspronkelijk uit Aken komt.

Een paar jaar na mijn geboorte koopt mijn vader Anthonis een huis aan de markt in het centrum van Den Bosch. Het staat er nog! Tegenwoordig zit er een souvenirwinkel in, maar mijn vader had er zijn atelier. Ik kom namelijk uit een echte kunstenaarsfamilie. Mijn overgrootvader, mijn opa, mijn vader en ook mijn oudere broer Goessen... iedereen schilderde. Zelf leerde ik schilderen in het atelier van mijn vader.

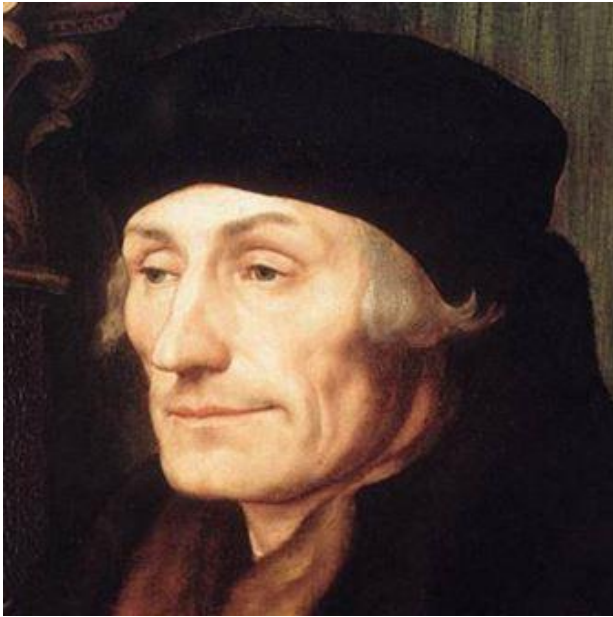
De brandende hel (onderdeel van *Tuin der lusten*)

1463-N Brand!!

Ik zal die 13de juni nooit vergeten. In het huis 'De Grote Ketel' aan de Verwersstraat breekt brand uit. Niet veel later staan grote delen van de stad in de fik. Angstaanjagend. Ik voel nog de gloed van de vlammen. Ik hoor nog het gegil van mensen die hun bezittingen proberen te redden. Rijen mannen die

emmertjes water doorgeven om de brandhaarden te blussen. Maar tegen de vuurzee is geen kruid gewassen. Na de brand verbiedt het stadsbestuur huizen met daken van riet en stro.

Desiderius Erasmus (1466-1536)

1466-N Kind van een priester

Tijdgenoot nummer drie. Ook beroemd. Van 1484-1487 is hij leerling op de Latijnse school in Den Bosch. Later vertelt hij dat hij er bar weinig heeft opgestoken. Ondanks dat wordt hij een groot geleerde.

1470-R Holten

Nieuwsgierig hoeveel inwoners Holten in mijn tijd heeft?

Christoffel Columbus ontdekt Amerika

1492-W Een nieuwe wereld

Je moet niet denken dat wij in Den Bosch daar toen iets over horen! Kranten bestaan nog niet. We kijken geen tv en hebben ook geen twitteraccount....

Tuin der lusten (middenpaneel)

1495-N Topstuk

Ik ben inmiddels getrouwd met Aleid van de Meervenne. Ze komt uit een rijke familie. Ik heb dus geen geldzorgen. Ook de zaken lopen goed. De graaf van Nassau heeft me een poosje geleden gevraagd een drieluik voor hem te maken. De graaf is een zeer geziene gast aan het hof van Filips de Schone, de hertog van Bourgondië waar - zoals je weet - ook Den Bosch deel van uitmaakt. Een hele eer dus. Het schilderij is nu klaar en ik ben tevreden. Het was een hele klus, want er staan honderden figuurtjes op. Ik heb er veel commentaar op gekregen, want veel mensen vinden het een heel vreemde voorstelling: blote mensen, schaatsende duivels, een mens in de vorm van een boom... Je merkt het, ik heb m'n best gedaan! Als je wil weten hoe het werk er uitziet, moet je de QR-code op deze jaarpaal scannen. Dan krijg je er een filmpje van te zien.

Detail van de hel (onderdeel van *Tuin der lusten*)

In mijn tijd zijn drieluiken in de mode. Ze zijn bedoeld voor kerken of de privékapel van een rijk iemand. De voorstelling heeft altijd met het katholieke geloof te maken. Op het linker luik heb ik het paradijs geschilderd, toen de wereld nog mooi en onbedorven was. Op het grote middenpaneel zie je de *Tuin der lusten* met mensen die zich te buiten gaan aan genot.

Het rechter luik is een weergave van de hel met op de achtergrond een stad die in brand staat. Je kunt wel raden waaraan ik dacht toen ik dat schilderde.

1500-N Populair

M'n schilderwerk gaat als een tierelier. Er is veel vraag naar de vrome kunst die ik maak. Straks zul je merken dat zelfs de koning van Spanje een fan van mijn schilderijen is.

Jeroen Bosch – Het Laatste Oordeel

1504-N Laatste oordeel

Het houdt niet op: weer een drieliuk! Opdrachtgever: de hertog himself! Het kost me moeite bescheiden te blijven... Met dit drieliuk wil ik de toeschouwers duidelijk maken dat ze zich moeten voorbereiden op de dag dat Christus terug komt op aarde. Dan zal iedereen verantwoording over zijn doen en laten moeten afleggen. Wie goed heeft geleefd mag naar de hemel. Wie niet? Eigen schuld, dikke bult: dan ga je naar de hel.

Het nieuwe drieliuk wordt weer net zo'n bizarre voorstelling als de *Tuin der lusten*. Mijn opdrachtgever verwacht niet anders.

Middenluik van *Het laatste oordeel*.

Leonardo da Vinci – *Mona Lisa*

1507-E De mysterieuze dame

Ik weet natuurlijk ook wel dat ik niet de enige sterschilder ben. Vooral in Italië lopen een paar kunstenaars rond die van wanten weten. Neem bijvoorbeeld de schilder van dit portret. Zo knap gemaakt dat er ook nu nog dagelijks honderden mensen op af komen. Als je de QR-code scant krijg je twintig werken van deze kunstenaar te zien.

Jeroen Bosch

1516-N Dood

Aan alles komt een eind. Ook aan mijn leven. Op 9 augustus word ik begraven. Er zijn veel mensen naar de afscheidsdienst in de Sint Jan gekomen. Onder hen de leden van de Lieve Vrouwe Broederschap, een deftige katholieke vereniging waar ik bijna dertig jaar lid van ben geweest.

500 jaar na mijn dood is er een grote tentoonstelling in mijn geboortestad. Een hele eer. De organisatoren hebben van over de hele wereld mijn schilderijen en tekeningen laten overkomen. Heel bijzonder, want zoveel heb ik er zelf ook nooit bij elkaar gezien. Toch zijn het er al met al veel minder dan ik heb gemaakt. Dat komt omdat er nogal wat schilderijen verloren zijn gegaan. Soms bewust vernield zoals tijdens de beeldenstorm die 50 jaar na mijn dood plaats vond.

Gelagkamer 'De Keizer', Holterstraatweg 186, Rijssen-Holten

1532-R Hoog bezoek

Als ik overlijd is hertog Filips de Schone al tien jaar dood. Zijn zoon Karel – een ventje van amper zes jaar – volgt hem op als Heer der Nederlanden (inclusief het huidige België). Het gaat de jonge vorst voor de wind. In mijn sterfjaar erft hij de troon van Spanje en een paar jaar later schopt hij het tot koning en nog later zelfs tot keizer van Duitsland. En die machtige man – zo gaat het verhaal - treffen we dit jaar aan ergens tussen Rijssen en Holten... Waar of niet, nog altijd heet de gelagkamer 'De Keizer'.....

Keizer Karel V (1500-1558)

Horige boeren aan het werk op het landgoed van hun heer

1546-R Horig

In de middeleeuwen kent een ieder zijn plaats. Wie zich daar niets van aantrekt, komt in de problemen. Ik vind dat normaal, omdat ik van jongs af aan niet anders gewend ben geweest. Maar wat vind jij van de maatregel van Karel V voor de boeren die op zijn landerijen werken?

1549-N Eindelijk een land

Het heeft even geduurd, maar nu is het zover. We horen bij elkaar. Hoewel... elk gewest heeft z'n eigen bestuur dat de belangen van het gewest (en van de bestuurders!) op de eerste plaats zet. De Europese Unie, maar dan in het klein....!

Pieter Bruegel de Oude - Kinderspelen

1560-N Kinderspel

De wereld verandert. Ik maakte nog uitsluitend religieuze schilderijen. Nu beginnen kunstenaars 'wereldse' schilderijen te maken, bijvoorbeeld met afbeeldingen van spelende kinderen.

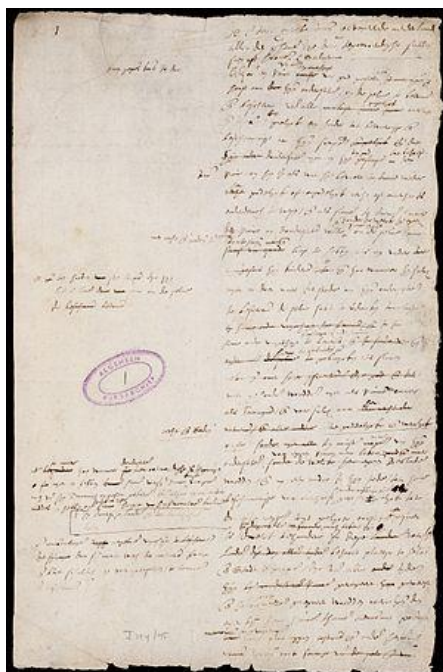
Pieter Bruegel de Oude – *De boerenbruiloft*

Andere bekende werken van de Brabantse schilder Pieter Bruegel de Oude (ca. 1530-1569) zijn *Nederlandse spreekwoorden*, *De boerenbruiloft* en *Winterlandschap*.

1562-N Middeleeuwse muziek

In mijn tijd is de luit een heel populair muziekinstrument. Hoe dat klonk? Achter de QR-code op dit jaarpaaltje zit een stukje muziek.

Acte van Verlathinghe (1581)

1581-N Revolutie

Wie heeft kunnen vermoeden dat de inwoners van de Lage Landen in opstand zouden komen tegen hun heer. Toen ik nog leefde had niemand dat voor mogelijk gehouden. Maar er is dan ook veel gebeurd. Filips II, de opvolger van Karel V, heeft een Spaans leger naar de Nederlanden gestuurd. Dat trekt moordend en brandstichtend rond. Gek genoeg denkt Filips daarmee het 'ware geloof' te kunnen beschermen tegen het opkomende protestantisme. Als goed katholiek hecht ook ik aan mijn geloof. Ik vind het ook bijzonder dat Filips zo diep onder de indruk is van mijn *Tuin der lusten* dat hij het drieluik naar zijn paleis in Spanje heeft laten overbrengen. Maar om nou mensen die niet meer katholiek willen zijn, levend te laten verbranden.... Dat gaat me toch te ver.

1584-N Moord

Ik heb in mijn leven veel schokkende dingen meegemaakt, maar ik voorspel dat deze moord voor altijd in onze geschiedenisboeken komt te staan. (Zie ook het filmpje achter de QR-code).

1600-N Onze beroemdste veldslag

Deze veldslag was niet de belangrijkste en zeker niet de meest succesvolle uit de geschiedenis van ons land. Toch is het een van de bekendste wapenfeiten,

omdat het jaartal zo gemakkelijk te onthouden is!
1600, Slag bij...

Spaanse musketiers

1606-R Paniek in Rijssen

De opstand tegen de Spaanse koning die in 1568 begon, gaat maar door. In het geboortjaar van de schilder die later nog bekender werd dan ik, proberen de Rijssenaren het vege lijf te redden.

1613-N Heksen

Dit gebeurde met vrouwen over wie gemene roddels de ronde deden. In ons eigen land....

1628-W Zilvervloot

We zijn maar wat trots op onze kapers. De oorlog tegen Spanje kan er een jaar lang mee worden

Wereldtijdpad Rijssen-Holten / Rondwandeling Dijkermaten/ Thema: Wandelen met Jeroen Bosch

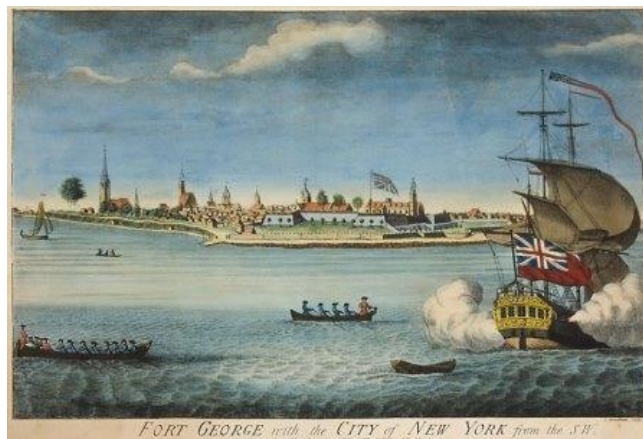
betaald. Zeeroverij in opdracht van een staat is in deze tijd heel gebruikelijk en legaal. Eeuwen later hoor je nog zingen: *Heb je van de zilveren vloot wel gehoord, de zilveren vloot van Spanje?* En het refrein: *Piet Hein!, Piet Hein!, Piet Hein zijn naam is klein, zijn daden bennen groot, zijn daden bennen groot. Hij heeft gewonnen de zilveren vloot.*

Zij onderhandelden over de Vrede van Münster

1648-N Eindelijk vrede

Het gaat goed met de Nederlanden. Er komt vrede, de handel bloeit, het geld stroomt binnen. Daar hoort een mooi stadhuis bij...

Ooit heette het Nieuw-Amsterdam

1664-W Waarom Amerikanen geen Nederlands spreken

Je weet waarom in Suriname en op de Antillen nog veel Nederlands wordt gesproken. Het heeft niet veel gescheeld of Nederlands was een wereldtaal geworden, zoals Engels nu.

Jeroen Bosch – De marskramer

Einde themawandeling

Als je van dit punt verder doorloopt, kom je weer bij het startpunt van deze rondwandeling. Ik vond het een eer om je gids te mogen zijn. Ik hoop dat je er wat van hebt op gestoken. Een plezierige dag verder.

Colofon

© 2019 Stichting Wereldtijdpad

Samenstelling: Floor Looij

Projectmanagement: IKOconsult, Almelo

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van derden zo goed mogelijk te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De Stichting Wereldtijdpad aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor schade als gevolg van niet of onjuiste vermelding van gegevens in deze uitgave. U kunt eventuele opmerkingen schriftelijk of per mail doorgeven aan de stichting.